

VECHEA ARTĂ ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA

CORINA NICOLESCU

de caracter monografic. Icoanele, manuscrisele și cărțile ilustrate cu xilografuri, existente în număr mare în modestele biserici de piatră sau de lemn ale Maramureșului, Bihariei, Zărandului, Hațegului au intrat de curind în atenția cercetătorilor. De asemenea, unele colecții recent expuse în condiții moderne, ca aceea a bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, a Episcopiei Aradului din fosta mănăstire de la Gai și a mitro-

Fig. 1. Icoană cu două fețe datată 1779: a) Hadighiria;

b) Intrarea în biserică a Mariei

Arhitectura și pictura murală sînt cele mai cercetate domenii ale artei românești din Transilvania. Cu patru decenii în urmă, principalele monumente din Hațeg, Zărand, Țara Birsei etc., au fost studiate în lucrări temeinice, continuate recent în sinteze de ansamblu¹ sau prezentări

poliei Banatului, oferă un material bogat de studiu, contribuind în același timp și la cunoașterea artei și culturii transilvănene într-un cerc mai larg.

Preocupări mai vechi legate de studierea artei românești din Transilvania și posibilitatea de a selecționa recent un număr de cca. o sută

¹ V. Văkšians, *Vechele biserici de piatră românești din sud. Hunedoara*, Extras din «Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pentru Transilvania», Cluj, 1930; I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie*, Paris 1932; idem, *L'Art byzantin et l'art lombard en Transylvanie*, Paris, 1938; idem, *Das Zeugniss der Denkmalier religioer Kunst*,

extras din «Siebenbürgen», București, 1943; V. Văkšians, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1952; I. D. Ștefănescu, *Les monuments d'art, sources de l'Histoire*, extras din «Byzantion» 1966, t. XXXVI; idem, *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968; V. Drăguleț, *Veche monumente hunedoare*, București, 1968.

de icoane din Maramureș până în Banat², ne-au dus la desprinderea citorva note particulare acestui gen de artă românească, încă prea puțin cunoscut atât de cercetători și artiști, cât și de marile public.

Icoanele cercetate, din care s-a selecționat o bogată serie prezentată în cadrul expozițiilor « Roumanie. Trésors d'Art » de la Neuchâtel (Elveția) și « Pagini de artă închinată Transilvaniei » de la București, sînt cele mai multe de mari proporții (cca. 90 cm x 80 cm), ilustrînd în afară de chipul Maicii Domnului și al lui Isus Christos, « praznicele », adică marile sărbători. Ele erau utilizate în absida bisericii, pe durata sărbătoririi respective. De aceea apar frecvent scene reprezentînd Buna Vestire, Împinarea Domnului, Adormirea Maicii Domnului, Nașterea lui Isus etc. alături de portrete de sfinți ca Sf. Nicolae, Sf. George, Arh. Mihail, Sf. Paraschiva etc. Remarcăm că în Maramureș se păstrează pînă tîrziu, în secolul al XVIII-lea, tradiția bizantină a icoanelor cu două fețe, folosite pentru marile procesiuni sau la temple. Astfel de icoane sînt în genere foarte rare în țara noastră, fiind cunoscute cîteva din Moldova (Neamț, Bistrița, Agapia), și una în Țara Românească (Biserica Episcopală de la Argeș). O astfel de icoană cu două fețe (fig. 1, a) provenind de la fosta biserică din Văleni (Maramureș), păstrată în prezent în colecția Muzeului județean din Sighet, trezește un dublu interes.³ Pe o parte ea reprezintă pe Maica Domnului cu Pruncul în brațe, iar în partea de sus cei doi arhangheli. Figura Mariei, drapată în mafion roșu-vișiniu, conceput în spiritul artei iconarilor moldoveni din secolul al XVI-lea se detașează pe un fond bogat de aur. Ea are caracter monumental și este înrudită cu icoanele de la mănăstirile Humor, Agapia, Pingărați, Neamțu etc. datînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea sau începutul veacului următor. Pe cealaltă parte s-a zugrăvit la 1779, așa cum arată inscripția, o altă icoană reprezentînd « Intrarea în biserică a Mariei », lucrată de meșterii locali din Maramureș și plătită de Goge Toderu și soața sa Palaghia (fig. 1, b).

Exemplele expuse în cadrul expoziției de la Neuchâtel și București surprind în primul rînd printr-o neabătută varietate de concepție artistică, sinceritate și spontaneitate în redarea sentimentelor. Icoanele — prezentate în cele două expoziții menționate — sintetizează în fond cele mai caracteristice trăsături ale picturii transilvănene. Diferite maniere de a reda anatomia figurilor și a trata liniile, variate

posibilități de interpretare a siluetei drapate, multiple efecte cromatice, iată doar cîteva dintre notele proprii acestei picturi, privită doar sub aspectul formei. Conținutul iconografic, la o analiză mai atentă, prezintă de asemenea un interes deosebit prin respectarea tradiției bizantine, îmbogățită cu teme locale inspirate din literatura populară. Cu toate presiunile bisericii catolice și a celei protestante, arta și cultura românească din Transilvania s-au menținut secole de-a rîndul în spiritul tradițional, legate de Moldova și Țara Românească. Cercetarea icoanelor duce la această concluzie, întocmai ca și cunoașterea altor domenii ale artei românești din Transilvania. În pictura de icoane, întocmai ca și în pictura murală a monumentelor de pe Valea Streilului și Țara Zarandului din secolele XIII — XV sau în pictura bisericilor de lemn din Maramureș, păstrate din veacurile XVII — XVIII se mențin unele note arhaice, reminiscențe ale artei romanice imbinată cu elemente ale artei bizantine. În genere pictura icoanelor din Transilvania, cu rare excepții, are caracter popular, fiind realizată de artiști din țară, de multe ori cu mijloace reduse sub raportul tehnicii. Operele lor poartă însă în același timp pecetea unei concepții originale creată într-o etapă mult mai veche, concepție pe care și-au transmis-o apoi de la generație la generație meșterii de țară, limitați ca posibilități materiale și surse de inspirație. Icoanele maramureșene, cele din centrul și estul Transilvaniei ca și cele din Țara Făgărașului și Țara Birsei oferă imaginea existenței unor ateliere de pictură, în care lucrau și se formau artiștii locali în legătură cu Moldova și Țara Românească.

Dintru început se impun în ansamblul icoanelor transilvănene cele din Maramureș — care au fost în parte prezentate în studii mai vechi⁴ și într-o lucrare recentă de un interes excepțional pentru cunoașterea artei din această regiune⁵. Aceste icoane au caracter monumental, ele se impun prin noblețea stilului, dominat de un grafism propriu, întîlnit cu mult mai rar în alte zone. Figurile și veșmintele sînt conturate puternic cu linii brune, desenate cu siguranță și spontaneitate. Alteori ele sînt tivite cu alb, amintind pictura murală din bisericile păstrate în Țara Hațegului și Zarandului, în care sînt evidente o serie de trăsături proprii artei romanice. O notă caracteristică icoanelor din Transilvania în genere, mai accentuată în Maramureș, este bogăția elementelor sculptate. Frînghia răscuită cioplită în lemnul icoanei alcătuieste obișnuit un chenar, alteori mărginește și separă scenele sau decorează aureolele. Unele icoane sînt încadrate de stilpișori sculptați cu frunze de viță și ciorchini, alteori apar motive de Renaștere tîrzie sau ornamente baroce. În Maramureș o mare parte dintre icoane au fondul împodobit cu motive vegetale incizate și acoperite

² În vederea organizării expoziției « Pagini de artă închinată Transilvaniei » deschisă în cadrul Muzeului de Artă al R. S. României la 29 noiembrie 1968 și pentru prezentarea artei din Transilvania în expoziția « Roumanie. Trésors d'Art » deschisă la Neuchâtel (Elveția) de la 5 iulie 1968 la 31 ianuarie 1969, am cercetat cca. 500 icoane din colecțiile Arhiepiscopiei ortodoxe de Alba-Iulia și Sibiu, Mitropoliei Banatului, Episcopiei Aradului și Clujului etc.

³ V. Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, « Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice », 1943, p. 82 — se dă o descriere a celei de-a doua icoane.

⁴ V. Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, « BCMI », 1943.

⁵ I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968, p. 81 — 89, fig. 31 — 36.

ÎNSEMNĂRI ÎN CASA LUI AVRAM IANCU

RALUCA SIMIONESCU

Casa părintescă a lui Avram Iancu, azi muzeu memorial.

cu preparație de stuc peste care s-a așternut argint patinat. Siluetele figurilor și arhitecturile schematic desenate se detașează pe aceste fonduri, care le dau un rafinament coloristic remarcabil. Unele icoane prețioase din Moldova, păstrate la Humor, Văleni, Agapia, Neamț etc. din secolele XVI—XVII au fondurile incizate, decorate cu motive florale aurite. Este foarte posibil ca acest sistem de împodobire a fondului, comun icoanelor din Maramureș și Moldova să aibă o origină mai veche în arta altarelor gotice și de Renaștere din Transilvania. Coloritul icoanelor maramureșene este caracterizat la unii artiști prin tonuri pastelate, detașate pe fondul de argint patinat. Alteori apar tonuri calde de brunuri arse imbinat cu galben, ocru și roșu-cărămiziu. Desenul este accentuat cu o tivitură albă sau o linie precisă în sepie.

În centrul Transilvaniei (Cluj, Huedin), icoanele prezintă alte caracteristici. Figurile sînt modelate cu tente viu colorate și lumini albe, draperiile sînt tratate în falduri bogate, grafismul caracteristic Maramureșului apare cu mult mai rar în pictura din această zonă. Fondurile sînt sculptate dar decorul este format din romburi care amintesc altarele gotice. Coloritul este cu totul altul, dominînd un roșu-puternic-vermillon alături de verde metalic sau albastru intens. Fondurile sînt de o tentă verde cenușie sau argintie.

Icoanele din zona sudică a Transilvaniei vădesc existența unor ateliere care au rămas direct legate de cele din Țara Românească. În unele cazuri, ca la biserica din Hunedoara, icoanele de timplă sînt realizate de meșteri de mare talent din vremea lui Matei Basarab. Remarcabilă este icoana Sf. Nicolae din timpla acestei biserici, alături de cea a Maicii Domnului cu Pruncul, Deisis și Adormirea. Un zugrav, Constantin, și-a lăsat numele și data, 1654, în partea de jos a icoanei reprezentînd scena Deisis⁴. Spre deosebire de icoanele din Moldova și Țara Românească, purtînd rareori inscripții și data, icoanele din Transilvania au însemnări, uneori adevărate pomelnice, alteori chiar crimpeie de cronică sau de poezie. Apar curent însemnate numele donatorilor, obișnuit frunțași ai satelor—adevărații ctitori și protectori ai artei românești din Transilvania, al căror rol îl au în celelalte două țări române mai ales domnitorii și boierimea. Date fiind condițiile istorice deosebite, după secolul al XIV-lea, cînd jupanii și cnejii din Maramureș, Hațeg, Zarand etc. sînt treptat asimilați de pătura feudală maghiară, țărani sînt păstrătorii și creatorii culturii și artei românești din Transilvania. De aceea interesul artistic și istoric al acestor opere ne apare și mai puternic. Cercetarea aprofundată a tuturor icoanelor din Transilvania ar adînci cunoștințele noastre despre originea, vechimea și evoluția acestui domeniu, luminînd noi aspecte ale artei românești.

Cînd se împlinesc 100 de ani de la nașterea lui Avram Iancu, Craiul munților, cum îl dezmiardau moții, cu un nume pe cît de semeț pe atît de duos, casa părinților săi, încărcată de adînci semnificații pentru localnici, străjuia, ca și astăzi, intrarea în comună.

Ridicată pe un fundament de piatră, casa fusese durată după obiceiurile locului, din birne și acoperită cu șindrilă. După cîteva trepte, la intrare, se află tîrnatul, din care se intră în locuința propriu-zisă, alcătuită din două încăperi—tînda și «casa dinainte». După planul ei, casa seamănă cu multe case ale moșilor, poate însă lărgimea spațiului te face să te gindești la părinții lui Iancu: între pereții spațioasei case se puteau crește copii, se puteau citi cărți și se putea gîndi.

În această casă s-a născut și a crescut Iancu; ea a fost martorul zborului său vulturesc și a cumplitelor sale dezamăgiri, ca și a numeroase evenimente revoluționare din Apusenii, în anii 1848—49. Din anul 1924, casa copilăriei lui Iancu a devenit muzeu memorial realizînd într-o densă expoziție și cronica revoluției pa-

⁴ Cu excepția icoanei Sf. Nicolae, celelalte icoane poartă urma unor reședințe ulterioare, care nu le-au denaturat însă caracterul original.